

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه تربیت معلم آذربایجان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

ویژگی های ادبیات داستانی دفاع مقدس

(بر اساس ده متن داستانی مربوط به آن)

استاد راهنما

دکتر حسین صدقی

استاد مشاور

دکتر رحمان مشتاق مهر

پژوهشگر

خدیدجه خصوصی

مهرماه ۱۳۹۰

ایران/تبریز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

آنانی که در مضیق زمین، دشواری آرامیدن را برنتافته و بر نمی‌تابند و هم آنان که پیچش نیلوفریشان بر تاریخ بی رمق، هنوزت موج شط حیات است ...

و به فردایی که "او" خواهد آمد.

تقدیر و تشکر

در ابتدا بر خود فرض می‌دانم از استاد محترم راهنما، آقای دکتر حسین صدقی که با دقت نظر و صبر بی‌نهایت خود، مرا در این امر مهم یاری کردند و همچنین از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر رحمان مشتاق مهر که از دریای علم و معرفتشان بهره بردم؛ نهایت تشکر را داشته باشم و نیز از اساتید گرانقدر گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان، جناب آقایان؛ دکتر احمد گلی؛ دکتر یحیی آتش‌زای؛ دکتر ناصر علیزاده؛ دکتر قره بیگلو و دکتر عیوضی، ... که خوشه‌چین خرمن دانششان بوده‌ام و موفقیت خود را مدیون زحمات بی‌دریغ آن‌ها می‌دانم، سپاسگزاری می‌کنم.

همچنین از همسر مهربانم که تمام سختی‌ها را در این راه تحمل کرده‌اند؛ ممنوم.

و از عنایت پدر و مادرم و خانواده‌ی همسرم و سایر عزیزان نهایت تشکر را دارم که پشتیبانی و حمایت خود را از من دریغ نکرده‌اند و راه را برایم هموار نمودند.

خدایچه خصوصی

پاییز ۱۳۹۰

ایران/تبریز

چکیده

پیشگفتار

فصل اول: کلیات

۱-۱- مقدمه	۱
۲-۱- معرفی کتاب	۶
۱-۲-۱- عشق سالهای جنگ	۶
۲-۲-۱- سفر به گرای ۲۷۰درجه	۹
۳-۲-۱- جنگی بود، جنگی نبود	۱۶
۴-۲-۱- گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند	۱۸
۵-۲-۱- جنگی که بود	۳۰
۶-۲-۱- نیاز	۳۳
۷-۲-۱- پل معلق	۳۷
۸-۲-۱- ارمیا	۳۹
۹-۲-۱- سیلوانا	۴۲
۱۰-۲-۱- باجام‌های شوکران	۴۳
۱۱-۲-۱- زیتون تلخ خرمای گس	۴۴
۱۲-۲-۱- ناصر ارمنی	۴۷

فصل دوم: جنگ و مردم

۱-۲- آغاز جنگ	۴۹
۲-۲- تأملی در مورد جنگ	۵۷
۳-۲- توصیف شهر جنگی	۵۸
۴-۲- بمباران شهرها	۵۹
۵-۲- بیمارستان و جنگ	۶۰
۶-۲- تحصیل یا جبهه	۶۰
۷-۲- اعزام به جبهه	۶۱
۸-۲- عشق مردم جنگ زده به جنوب	۶۳

۶۴	۹-۲- دموکرات‌ها و کومله‌ها
۶۴	۱۰-۲- جبهه و والدین
۶۵	۱۱-۲- عقد با لباس رزم
فصل سوم: جنگ، جبهه، رزمنده‌ها	
۶۶	۱-۳- توصیف مجروحیت
۶۶	۲-۳- توصیف شهادت جهادگران
۶۷	۳-۳- قرآن و جبهه
۶۸	۴-۳- عاشورا و جنگ
۶۸	۵-۳- ترس و جنگ
۶۹	۶-۳- تنبیه نظامی
۷۰	۷-۳- جبهه جنوب و ترجیح آن به غرب
۷۱	۸-۳- سازگاری با محیط
۷۲	۹-۳- درگیری با (من) خود
۷۲	۱۰-۳- داوری ذهنی
۷۳	۱۱-۳- تواضع سرداران
۷۴	۱۲-۳- نامه نظامی
۷۴	۱۳-۳- ستون پنجم
۷۶	۱۴-۳- رزمنده‌ها و سفره
۷۷	۱۵-۳- اخلاص
۷۷	۱۶-۳- شجاعت و دلاوری
۷۸	۱۷-۳- مسئولیت
۷۹	۱۸-۳- بذله‌گویی
۸۱	۱۹-۳- اصطلاحات خاص جبهه
۸۲	۲۰-۳- آمادگی برای عملیات
۸۴	۲۱-۳- جلسه قبل از عملیات
۸۵	۲۲-۳- توصیف عملیات
۸۶	۲۳-۳- وضعیت عملیات
۸۸	۲۴-۳- آغاز عملیات
۸۹	۲۵-۳- بعد عملیات

- ۲۶-۳ - جنگ نابرابر ۱۸۹
- ۲۷-۳ - سلاحهای جنگی ۹۰
- ۲۸-۳ - کاربرد سلاحهای جنگی ۹۰
- ۲۹-۳ - آرپی جی ۹۱
- ۳۰-۳ - اسلحه ژ۳ ۹۱
- ۳۱-۳ - بمب شیمیایی ۹۲
- ۳۲-۳ - توپ ۹۲
- ۳۳-۳ - تیربار ۹۳
- ۳۴-۳ - ضد هوایی ۹۳
- ۳۵-۳ - کلاشینکف ۹۳
- ۳۶-۳ - نارنجک ۹۴
- ۳۷-۳ - مسلسل ۹۴
- ۳۸-۳ - موشک کاتیوشا ۹۴
- ۳۹-۳ - موشک مالیوتکای ۹۴
- ۴۰-۳ - در محاصره دشمن ۹۵
- ۴۱-۳ - رویای صادقانه ۹۷
- ۴۲-۳ - تأثیر بسیجیان ۹۷
- ۴۳-۳ - کتمان محل خدمت ۹۹
- ۴۴-۳ - پذیرش قطعنامه و حال و هوای جبهه ۱۰۰
- ۴۵-۳ - دوستان دیروزی و دوستان امروزی ۱۰۲
- ۴۶-۳ - اسارت و اسیر ۱۰۳

فصل چهارم: جبهه و زن

- ۱-۴ - حضور زنان در پشت جبهه ۱۰۴
- ۲-۴ - شجاعت زنان ۱۰۴
- ۳-۴ - زنان آرمانی ۱۰۵
- ۴-۴ - واکنش زنان از شهادت فرزند ۱۰۷
- ۵-۴ - مفقودالایر - مادر ۱۰۷

فصل پنجم: جبهه و کودکان

- ۱-۵ - جبهه و کودکان ۱۰۹

- ۱۱۰..... ۲-۵- بدرقه رزمند ه ها
- ۱۱۱..... ۳-۵- نامه به رزمنده ها
- ۱۱۲..... ۴-۵- کودکان و امام خمینی (ره)
- ۱۱۳..... ۵-۵- مدرسه و دفاع مقدس

فصل ششم: مردم شهر بعد از جنگ

- ۱۱۴..... ۱-۶- شهر بعد از جنگ
- ۱۱۵..... ۲-۶- وضعیت دانشگاه بعد از جنگ
- ۱۱۶..... ۳-۶- خاطره‌ها
- ۱۱۷..... ۴-۶- روحیه جانبازان
- ۱۱۸..... ۵-۶- مجروحان جنگ و ارتباط آن‌ها با شهدا
- ۱۲۱..... ۶-۶- تغییر ابزار جنگ
- ۱۲۱..... ۷-۶- ارزش‌ها بعد از دفاع مقدس
- ۱۲۲..... ۸-۶- رزمنده بعد از دفاع مقدس
- ۱۲۳..... ۹-۶- مناطق جنگی بعد از اتمام جنگ

فصل هفتم: بیان

- ۱۲۵..... ۱-۷- تشبیه
- ۱۲۸..... ۲-۷- استعاره
- ۱۳۰..... تفاوتها و شباهت هایداستانها
- ۱۳۲..... نتیجه گیری
- ۱۳۳..... پی نوشت‌ها
- ۱۳۹..... نمایه
- ۱۴۴..... فهرست منابع و مآخذ

چکیده

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در تابستان سال ۱۳۵۹ جنگ ناخواسته و نابرابر بر سرزمین ایران اسلامی تحمیل شد و این امر روحیه ایثارگری و فداکاری مردم را در دفاع از باورهای دینی و شعائر اسلامی، بیش از پیش تقویت نمود؛ و خشم آنان را بر متجاوزان و حامیان آنها، برانگیخت. جنگ مسئله‌ای بود که هرکس پیشبردهاداف آن را یکی از فرایض زندگی و کاری خود محسوب می‌کرد و در پشت جبهه برای تقویت روحیه رزمندگان، از هیچ تلاش و کوششی، فروگذاری نمی‌کرد. در این میان کسانی که اهل قلم بودند، به انعکاس برخی وقایع جنگی پرداختند و بدین طریق، شالوده و اساس ادبیات داستانی مربوط به دفاع مقدس شکل گرفت، در تمامی این آثار غالباً نویسنده تلاش می‌کند که سیمای جنگ و مناطق جنگی، از جان گذشتگی رزمندگان و وضعیت روحی مقاوم آنان و نیز فداکاری و ایثار و نقش اصلی زنان را در آینه هشت سال دفاع مقدس مصور کند. هر کتاب داستان مربوط به جنگ از سبک و سیاق خاص و از دیدگاه خود به مقوله جنگ نگاه می‌کند و نشان می‌دهد که نویسنده‌هایی که علاقه ای در این زمینه داشته‌اند، نسبت به این مقوله بی تفاوت نبوده و تمام تلاش خود را برای ترسیم وقایع جبهه های جنگ به کار گرفته‌اند، در این دفاع مقدس همه از مردان و زنان و پیر و جوان و کودکان در پیروزی جنگ تحمیلی به نوعی سهیم بوده‌اند؛ و نیز بدیهی است کسانی که به خیل شهدا پیوسته‌اند و یا به دیار گمنامی و مفقود الاثری روی آورده‌اند و یا به افتخار جانبازی نائل آمده‌اند؛ تاثیر زایدالوصفی در رویارویی و شکست دشمن داشته‌اند. در این پایان نامه کوشش شده است که ویژگی‌های ادبیات داستانی دفاع مقدس بر اساس ده متن داستانی نظیر سفر به گرای ۲۷۰ درجه، گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند، ارمیا، با جامهای شوکران و ... بررسی و مورد تحلیل و تبیین قرار گیرد.

کلید واژه‌ها

جنگ، دفاع مقدس، ادبیات داستانی، ویژگی‌ها، ایثار و فداکاری

پیشگفتار

ادبیات جنگ، ادبیات مقاومت و ایثار یک ملت است، ملتی که بهای آرامش را با خون خود به دست آورده‌اند. شاید ما نسل سومی‌های انقلاب، چیز زیادی از جنگ و انقلاب نمی‌دانیم و آنچه می‌دانیم بر اساس شنیده‌هایمان است و یا آنچه از کتاب‌ها خوانده‌ایم یا در تلویزیون دیده‌ایم. من هم به قدر همسالان خود از جنگ می‌دانستم و به قدر نفرین پدر و مادرم به رژیم متجاوز بعثی، که جوانان بسیاری را از زندگی محروم ساخت و به شهادت رساند.

زمانی که در دانشگاه در رشته زبان و ادبیات فارسی پذیرفته شدم، همیشه آرزو داشتم، نویسنده شوم و قبول شدن در این رشته مرا به آرزویم نزدیک‌تر می‌کرد. اوایل اسفند در دانشگاه با یک پلاکارد بزرگ، ثبت نام جنوب را اعلام کرده بودند؛ و من که دوست داشتم یک‌بار هم که شده، مناطق جنگی را از نزدیک ببینم، با اصرار به پدر و مادرم ثبت نام کردم و با دانشجویان دیگر راهی مناطق جنگی شدم. بعضی‌ها می‌گفتند که مگر خاک هم دیدن دارد؟! برای چه می‌روی؟! جنوب خیلی گرم است. ولی من مشتاق و عاشقانه راهی جبهه‌های جنوب ایران شدم؛ جبهه‌هایی که دیگر خالی از رزمنده‌ها بود؛ ولی من شهیدی رادی دم که هنوز عطش داشت، عطش ولایت!

من آنجا ردپاهایی دیدم که به نور می‌رسید. دیگر صدای گلوله و توپ و تفنگ نبود. سکوت بود سکوت، زمینش، آسمانی بود پر از ستاره روشن که جهت بقا را نشان می‌داد و آسمانش کهکشانی از عشق. جنوب، کربلای ایران بود؛ هویزه، دهلاویه، طلائی، شلمچه، فکه، حمیدیه، و خیلی جاهای دیگر و من آنجا بود که تصمیم گرفتم که غربت شهدا، ایثار و فداکاری آن‌ها را نشان بدهم، تصمیم گرفتم تا اگر توفیق نوشتن پیش آمد، در مورد ادبیات جنگ، ادبیات عظمت و شکوه بنویسم. و غربت و بی‌انصافی و سخت رویی روزگار را در حد توان و با قدم‌ها و قلم لرزان از آیین دلباختگی و جان باختگی آنان گرد غربت را بزدایم.

شهدا میوه‌های رسیده‌ای بودند که باید چیده می‌شدند، و من خود در حسرت جرعه‌ای از جامشان مانده‌ام و آرزومند آن؛ و ما چقدر فاصله گرفته‌ایم از آنانی که فاصله‌شان تا خدا فقط یک سجده بود. و ما امروز چقدر قبله داریم و لحظه به لحظه سجده! کاش دل ما هم قطره‌های از زمین خاکی جبهه بود. برای تحقیق در مورد ویژگی‌های کلی ادبیات داستانی دفاع مقدس، ده متن داستانی را برگزیدیم و به مطالعه آن‌ها پرداختیم که به معرفی مختصر آن‌ها می‌پردازیم. و کتاب‌ها را بر اساس قدمت تاریخ انتشار آن تنظیم کرده‌ایم.

از مجموعه ده متن داستانی انتخاب شده، دوکتاب، ناصرارمنی، خرمای گس، زیتون تلخ درحین مطالعه معلوم شد، چندان مطلبی ندارد. بنابراین، بنا بر نظر دواستاد محترم راهنما و مشاور، دوکتاب دیگر، به نامهای «ارمیا» و «جام شوکران» به مبحث تحقیق اضافه شد و مورد بررسی قرار گرفت.

فصل اول:
کلیات

۱-۱- مقدمه

ادبیات، جنگ را با تمام تلخی‌ها و شیرینی‌هایش به مخاطب نشان می‌دهد و می‌تواند درباره‌ی شجاعت و پایداری ملتی باشد و یا درباره فرومایگی و پستی ملتی دیگر، مهم نیست که نویسنده از دیدگاه آن که می‌کشد یا آن که کشته می‌شود، سخن بگوید، مهم این است که روند ادامه زندگی در برهه‌ی شلیک گلوله‌ای، و فراتر از آن داستان‌های که به جنگ و مقوله‌های مرتبط به آن‌ها می‌پردازد بررسی شود.

«با شروع جنگ تحمیلی در پایان تابستان ۱۳۵۹، ادبیات جنگ هم پدید آمد، دگرگون شدن زندگی بر اثر جنگ، مسایل تازه‌ای در دستور کار ادبیات قرار داد، داستان‌هایی از مجموعه‌های (دو چشم بی سو) از (محسن مخملباف) و (مرغ آمین) از (سیروس طاهباز) در سال ۱۳۶۰ منتشر شد، در سال‌های بعد، روند چاپ آثار متأثر از جنگ و تبعات آن شتاب بیشتر گرفت و تا سال ۱۳۷۰ نزدیک به ۱۶۰۰ داستان کوتاه، در مجلات و مجموعه داستان‌ها و ۴۶ رمان و داستان بلند انتشار یافت و تقریباً هیچ نویسنده‌ای نسبت به جنگ و پیامدهای آن بی تفاوت نماند، برخی در ستایش از حماسه آفرینی رزمندگان و گروهی مصائب و تأثیر آن بر زندگی مردم عادی را بازتاب دادند.

ادبیات جنگ در ایران دارای فراز و نشیب و رشد کمی و کیفی متغیر بوده است. با آغاز هجوم

رژیم بعثی عراق و اشغال بخشی از سرزمین ایران، همراه و همگام با رزمندگانی که در جبهه‌ها می‌جنگیدند، عده‌ای از نویسندگان قلم به دست گرفتند و به ثبت رشادت‌ها و ایثارهای آن‌ها پرداختند. نگارش داستان، به ویژه داستان کوتاه از همان سالهای اولیه جنگ آغاز شد و روندی نسبتاً فزاینده‌ای داشت. این رشد کمی فزاینده به معنای آن نیست که از نظر کیفی نیز داستان‌ها از درجه‌ی مطلوب برخوردار بودند.

با تمام شدن جنگ، این جریان برعکس شد، یعنی بسامد کمی داستان‌ها، کاهش یافت. در عوض کیفیت هنری آن رو به بهبود نهاد. علت این امر به موقعیت و شرایط خلق اثر مربوط می‌شود، در دوران پر تلاطم جنگ، نویسندگان، کمتر توانستند به جنبه‌های فنی و هنری اثر بیندیشند و اغلب به خاطر تعهد

و مسئولیت، آثاری خلق می‌کردند که روحیه‌ی مقاومت و شجاعت را در بین مردم افزایش دهد. اما فضای پس از جنگ و آرامش حاصل از آن به نویسنده این فرصت را می‌داد تا در تکنیک و جنبه‌ی هنری اثرش دقت بیشتری صرف کند، با وجودی که موضوع این نوع ادبیات؛ جنگ و مسایل مربوط به آن است؛ اما رویکرد هر یک از نویسندگان به پدیده جنگ متفاوت است.

یکی از دغدغه‌های اصلی نویسندگان این نوع ادبیات، بی‌هویتی نسلی است که رفاه زدگی آن‌ها را از درد و رنج ملت خویش غافل کرده است. از این روست که می‌کوشند با طرح نمادهای اسطوره‌ای ملی و تاریخی، عرق وطن دوستی و دفاع از آب و خاک و تلاش برای رسیدن به وضع مطلوب (به جای تن دادن به وضع موجود) را در افراد ایجاد کنند.^۱

«نخستین گام در بحث و تحلیل هر مقوله‌ای، شناخت جغرافیایی آن موضوع و ترسیم مرزهای آن است. بی‌گمان برای بسیاری از موضوعات، گستره‌ای بی‌مرز می‌توان قائل شد و این شیوه‌ای است که در حوزه علوم انسانی متداول‌تر است و البته جز گره افکنی در کار و ایجاد ابهام و سردرگمی ره آوردی ندارد. ادبیات مقاومت پایداری نیز مصون از این خطر گاه نیست. می‌توان دامنه ادبیات پایداری را به هر نوع ایستادگی و رویارویی انسان که در قالب نشر، ظهور و بروز می‌یابد گسترش داد.»

کاربرد عنوان «ادبیات پایداری» بسیار تازه است و عمدتاً به سروده‌ها، نمایشنامه‌ها، داستانهای کوتاه و بلند، قطعات ادبی، طنزها، حسب حال‌ها، نامه‌ها و آثاری گفته می‌شود که در همین سده، نوشته و آفریده شده‌اند و روح ستیز با جریانهای ضد آزادی و ایستادگی در مقابل آن‌ها را نشان می‌دهند و متضمن رهایی و رشد و بالندگی جامعه‌های انسانی هستند.^۲

«بین ادبیات مقاومت با دیگر حوزه‌های ادبیات، گذشته از بیان هنرمندانه، ویژگی‌های مشترک زیر به چشم می‌خورد:»

۱- بهره‌گیری از نماد

آنچه این نوع ادبیات را به استفاده از نماد ناگزیر کرده، زیبایی، ایجاز و قدرت در رساندن مراد و مقصود بوده است.

۲- چهره انسانی عام داشتن

نمونه‌های شاخص و برجسته ادب پایداری هر چند نموده‌ها و نمادهای قومی، منطقه‌ای و ملی را در خویش دارند، اما دلیل آنکه زبان وجدان عامه بشری هستند، همه انسان‌ها در هر زمان و مکان می‌توانند،

^۱ - سرشار، محمدرضا: ۱۳۷۰، ص ۱۴

^۲ - مداح، حسین؛ ۱۳۷۲، ص ۲۵

با آن‌ها ارتباط درونی بیابند، به دیگر زبان ادبیات پایداری، فرا زمانی و فرا مکانی است و هر کس در همه گاه و همه جا می‌تواند در آینه آن آثار خود را بیابد؛ یا چهره سیاه زشت کاران و اندوه نشسته بر چهره دردمندان و شکوه ایستادن با بیدادگران را در آن‌ها تماشا کند.^۱

«آثار ماندگار و موفق ادب پایداری، همچون آثار بزرگ ادبی در حوزه های دیگر، می‌توانند در قالب سبکهای گوناگون تجلی یافته، از نظر گاه و ساختهای گوناگون ادبی، زبانی و فکری تحلیل و ارزیابی - شوند، این آثار شاخصهای ادبیات مقاومت هستند.

گذشته از وجوه مشترک با دیگر مقوله های ادبی، وجوه بارز و متمایزی در ادبیات مقاومت دیده می -

شود که برخی عبارتند از:

الف: ترسیم چهره رنج کشیده و مظلوم مردم در آثار دفاع مقدس مردمی که بی دفاع در زیر حملات رژیم بعثی به شهادت رسیده‌اند، نابرابری‌ها، امکانات کم نظامی ایران را در مقابل عراق، و زنان و کودکی که در مقابل رژیم مجهز بعثی به شهادت رسیدند را ترسیم کرده است.

ب: دعوت به مقاومت و مبارزه

در اغلب آثار پایداری، نویسندگان، ملت‌ها را به مقاومت و مبارزه با رژیم زور و سلطه طلب فرا می‌خوانند و هیچ نوع ظلم و ستم را نمی‌پذیرند. و مواردی از قبیل، شهادت حسین فهمیده که با فدای جان خود، در مقابل تانکهای دشمن ایستاد.

این گونه نمونه‌ها در ادبیات دفاع مقدس فراوان است.

انقلاب اسلامی و ادبیات پایداری

ادبیات پایداری در عصر انقلاب اسلامی را به چند دوره می‌توان تقسیم کرد:

۱- ادبیات در عصر قیام و حرکت تا پیروزی بهمن ۵۷

۲- ادبیات پایداری در دوره هشت سال دفاع مقدس

۳- ادبیات پایداری پس از جنگ هشت ساله

۴- ادبیات پایداری نهضت‌های و حرکت‌های اسلامی، مانند انتفاضه، بوسنی...^۲

ویژگی ادبیات دفاع مقدس

موقعیت نابرابر

^۱ - مداح، حسین؛ ۱۳۷۲، ص ۲۸

^۲ - شاهرخ تندرو، صالح: ۱۳، ص ۸۲

«یکی از خصوصیات دفاع مقدس این بود که ما نسبت به دشمن در موقعیتی کاملاً نابرابر قرار داشتیم؛ زیرا با پیروزی انقلاب، فرماندهان ارشد، کارشناسان و متخصصات نظامی به دلیل وابستگی به رژیم شاهنشاهی از کشور خارج شدند. از سویی کلیه امور بازنشسته و تمام مستشاران آمریکایی اخراج شده بودند.»

همچنین عواملی چون بحرانهای منطقه ای در استانهای کردستان، خوزستان و سیستان و بلوچستان و منطقه ترکمن صحرا، به علاوه حضور روز افزون گروهکها و سازمانهای مسلح چون (منافقان) تحرکات و تهدیدات آمریکا و ... روند بازسازی ارتش را کند؛ کند و مسئولان نظام را نگران کرده بود. در مقابل عراق که هیچ یک از مشکلات و تنگناهای ما را نداشت و از نظر اقتصادی در وضعیت خوبی به سر می برد؛ از طرفی تمام ابر قدرت‌ها و مخالفان اسلامی مورد حمایت همه جانبه قرار گرفت که در این فرصت، مجال پرداختن و ارزیابی آمار و ارقام توان اقتصادی و نظامی طرفین وجود ندارد.^۱

دفاع مظلومانه و مقدس

«ملت ایران که سالهای درازی در خفقان به سر می برد به رهبری امام خمینی (ره) برای نجات بشریت از ظلم و جهل قیام کرده بود، اما جهانیان به جز ملتهای ستمدیده دست به دست هم دادند تا این نظام را از ریشه بخشکانند و چون هیچ یار و یاورى نداشت و تنها مقاومت نمود؛ لذا مظلوم بود و مظلومانه از حق خود دفاع کرد. دفاع ما مقدس بود، چون در راه اهداف مقدس شکل گرفت.»

باورهای مذهبی نیروی محرکه دفاع مقدس

یکی از ویژگی‌های دفاع مقدس ما این بود که از باورها و اعتقادات مذهبی بر خوردار بود. تمامی آموزه های دینی از جمله قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، سخنان معصومین (ع) و سیره آن بزرگواران بر پایداری و صبر و استقامت در برابر مشکلات و مصائب تأکید دارند. از نکات دیگر این که دفاع مقدس از عاشورا الهام گرفته بود.

بین سالهای دفاع مقدس و عاشورا پیوندی عمیق وجود دارد. دفاع مقدس سرشار از نشانه‌ها و تصاویری است که اخلاص و توسل ملتی را به امامان معصوم به ظهور می‌رساند.

انتخاب اسامی اسلامی عملیات، رمزهای عملیات، پیشانی بندهای سبز و قرمز، و ... الگو گیر مادران و خانواده های شهداء از بازماندگان کربلا، راز و نیازها، سینه زنی و عزاداری و ... گویای این مسأله اند.

^۱ - حنیف، محمد؛ ۱۳۸۶ ص ۵۸

حضور فراگیر مردم در جبهه‌ها (دفاع بومی)

از خصوصیات دیگر دفاع مقدس این بود که برای اولین بار در چند قرن اخیر، قدرت دفاعی ملت ایران از مسیر اندیشه‌های دینی و انقلابی و از درون ملت شکل گرفت، که جوهر این قدرت دفاعی جدید، مقاومت‌های مردمی در برابر متجاوزان بود.^۱

در آخر این مقوله نظر چند نویسنده اهل قلم را درباره نقش ادبیات داستانی در دوران دفاع مقدس را می‌آوریم. نخستین نمونه را از سید مهدی شجاعی، از نویسندگان انقلاب اسلامی و جنگ هستند شروع می‌کنیم.

«دوست داشتم بگویم عموم رزمندگان را داستان‌های نویسندگان راهی جبهه کرده است، دوست داشتم بگویم دانش آموزان دبیرستانی با خواندن داستان‌ها و رمان‌های جنگی، مثل گلوله از خشاب خانه‌هایشان کنده می‌شدند و راهی جبهه می‌شدند، دوست داشتم بگویم گرمای معنوی سنگرها را، داستان‌ها و رمان‌های ما تامین می‌کرده است، دوست داشتم بگویم قصه‌های ما به خانواده‌های رزمندگان ما، استحکام و قوت و مقاومت می‌بخشیده است، دوست داشتم بگویم انتشار هر داستان تازه‌ی جنگی، چاشنی عملیاتی فتح آفرین بوده است، دوست داشتم بگویم بیشتر از سلاح و مهمات ما، از قصه‌های جنگی ما وحشت داشتند و دوست داشتم بگویم بچه‌ها در جبهه، ماشین‌های غذا و مهمات را کنار می‌زدند و می‌گفتند کتاب قصه چی؟ اما اکنون که در پاسخ این سوال حرف‌های دوست داشتمی‌ام را نمی‌توانم بگویم، پس این سوال را کلاً بی‌پاسخ می‌گذارم.»^۲

بدیهی است از نظر شجاعی این طور نیست که قصه برای جنگ هیچ کاری نکرده است، اما با توجه به این توانایی انجام خدمات بزرگی را داشت و نسبت به اهداف شکوهمندی که از این فرم هنری انتظار می‌رفت، به نظر می‌رسد نتوانسته کاری بکند.

خانم سمیرا اصلان پور، از نویسندگان دفاع مقدس، درباره جنگ می‌گوید:

«نویسندگان ما فقط به برخی از جنبه‌های جنگ پرداخته‌اند و بسیاری از جنبه‌های آن را فراموش کرده‌اند. در حقیقت می‌توان گفت که بسیاری از جنبه‌های آن را فراموش کرده‌اند. در حقیقت می‌توان گفت که در بسیاری از داستان‌ها، دید نویسنده بسیار محدود و تکراری است؛ طوری که خواننده نه چندان

^۱ - حنیف، محمد، ۱۳۸۶، ص ۶۳

^۲ - مجموعه مقالات و جهان، ۱۳۷۲، ص ۲۹۶

متبحر می‌تواند پایان و عاقبت بسیاری از داستان‌ها را به سادگی تشخیص دهد؛ بدون این که تأثیری از آن‌ها گرفته باشد.^۱

خانم راضیه تجار می‌گوید:

«کسی که قصه جنگ می‌نویسد، از بیهوده نویسی فاصله می‌گیرد و سعی می‌کند بینش و دیدگاهی انسانی و اسلامی را محور قرار دهد. البته در ابتدا عده‌ای تحت تأثیر حال و هوای اوّل جنگ قرار گرفتند و قصه‌هایی سرشار از شعر نوشتند، اما به تدریج این حالت‌ها سپری شد و قصه‌هایی که جنبه‌های هنری آن‌ها برتری داشت، نوشته شد.»

شواهدی از این دست و نظرهایی که خود پدیدآورندگان آثار این هنر کلامی بیان داشتند، نشان می‌دهد که قصه نویسی نیز در حد خبررسانی و اشباع حس کنجکاوی مخاطبان خود که در جبهه چه می‌گذرد و گاه در تشویق و ترغیب آن‌ها، در خدمت اهداف متعالی دفاع مقدس قرار داشته است، اما این فقط یک بخش کوچکی از کارهایی است که این هنر توانا می‌توانست انجام بدهد.^۲

۲-۱- معرفی کتاب‌ها

۱-۱-۱- عشق سالهای جنگ

«حسین فتاحی در سال ۱۳۴۰ در تهران به دنیا آمده و تا کنون بیش از هر چیز در زمینه رمان نوجوانان قلم زده و «عشق سالهای جنگ» نخستین گام او در یک عرصه بزرگسالان است. تلاش نویسنده، پرداختن به دور نمایه‌هایی همچون تأثیر متقابل جنگ، عشق و زندگی، مسائل دیار کردستان و نیز شرایط پس از جنگ است. پیش از این کتاب *آتش در خرمن* برگزیده سال ۶۸ و کتاب *امیر کوچولوی* کتاب برگزیده سال ۷۰ و نیز کتاب *راهزن‌ها* منتخب کتاب سال ۷۱ شناخته شده‌اند. رمان *عشق سالهای جنگ* در سال ۱۳۷۳ توسط نشر قدیانی منتشر شد.^۳

^۱ - سروش، ش ۶۰۰، ۲ خرداد ۷۱، ص ۴۰

^۲ - همان، ص ۴۱

^۳ - www.louh.com

رمان **عشق سالهای جنگ** در بیست و پنج فصل نگارش یافته است که می توان گفت این داستان عشق و جنگ و زندگی است داستانی که به جبهه های کردستان مربوط می شود. شخصیت های اصلی داستان سه تن به نامهای، نرگس، معصومه و حمید است که شخصیت های دیگر در زیر سایه این شخصیت ها نقش پیدا می کنند. اولین شخصیت نرگس است اودختری از دیار کردستان است و با خانواده اش در آنجا زندگی می کند. شغل او معلمی است و وقتی جنگ رخ می دهد او همراه دوست خود معصومه بعدظهر ها به بیمارستان می رود و در آنجا کمک حال پرستارها می شود و به مجروحان کمک می کند و با سپاه پاسداران هم همکاری دارد، در آنجا با جوانی به نام حمید آشنا می شود و از ایمان و صداقت حمید خوشش می آید و دوست دارد با چنین شخصیتی ازدواج کند این در حالی است که پسر عمه اش اردلان که شغلش پزشک است خواستگار اوست ولی شخصیت انقلابی و روحیه الهی نرگس او را بر آن می دارد تا حمید را که تنها سرمایه اش ایمان اوست به پسر عمه اش ترجیح دهد. در این رمان نرگس شخصیتی کوشا و سخت کوشی دارد که در هیچ شرایطی گله نمی کند، ناامید نمی شود و تمام تلاش خود را در راستای خدمت به هموطنانش انجام می دهد. حتی وقتی حمید را گم می کند باز ناامید نمی شود و همه جا را به دنبالش می گردد. او نمونه یک زن وفادار و فداکار ایرانی است که وقتی با قیافه سوخته حمید را روبرو می شود نه تنها او را، تنها نمی گذارد بلکه با تمام مهر و عاطفه اش او را پذیرا می شود.

حمید

شخصیت حمید یک سپاهی دلاور است که در منطقه کردستان با گروه های منافقین مبارزه می کند. او شخصیتی مذهبی و بسیار فعالی دارد. معیارهای زندگی اش را مطابق معیارهای دینش است و هم نرگس را دوست دارد و می خواهد با او ازدواج کند. مدتی در دست منافقین اسیر میشود ولی بر اثر یک اتفاق زخمی شده و به بیمارستان منتقل می شود. شخصیت او آدمی خودساخته و ارزشی است که برای حفظ دین و کشورش می جنگد.

معصومه

معصومه دوست نرگس است که تمام زندگی اش را صرف پرستاری از مجروحان جنگی می کند. او زنی فداکار و مهربان است. بسیار دلسوز و عاشق رزمندگان است و تمام همت خود را صرف رسیدگی به آنها می کند.

ماجرای این رمان مربوط به سه شخصیت حمید، نرگس و معصومه است که نرگس و معصومه دو دوست صمیمی هستند که به غیر از معلمی، بعد از ظهرها در بیمارستان از مجروحان پرستاری می کنند؛ در این بین حمید که یک سپاهی ساده است به نرگس علاقه مند می شود و نرگس هم که اعتقادات و افکارش با حمید یکسان است؛ او را به پسر عمه اش اردلان که پزشک است و از نظر اجتماعی جایگاه

خوبی دارد، ترجیح می‌دهد و در مقابل مخالفت خانواده‌اش مقاومت می‌کند و آخر سر با حمید ازدواج می‌کند. بعد ازدواج حمید به یک ماموریت می‌رود و در آنجا اسیر دشمن می‌شود و از طرف دیگر معصومه دوست نرگس که زن یک شهید است با مجروح جنگی که دودست خودش را از دست داده است ازدواج می‌کند تا از او به خوبی پرستاری کند؛ کاظم وضعیت جسمی مناسبی ندارد و به خاطر جراحت شدید شهید می‌شود و معصومه برای تشییع جنازه شوهرش به زادگاه او، یزد می‌رود.

هنگام ورود به شهر یزد مادر کاظم برخورد خوبی با معصومه نمی‌کند و او را جغد شوم می‌نامد و باعث و بانی مرگ فرزندش می‌داند. معصومه وقتی می‌بیند که برخورد مناسبی با او نمی‌شود به ارومیه پیش مادرش بر می‌گردد و در بیمارستان به فعالیت خود ادامه می‌دهد، نرگس هم وقتی از حمید خبری نمی‌شود پیش مادر شوهرش می‌رود و با دلگرمی که مادر حمید به او می‌دهد باتمام توان خود به دنبال حمید تمام بیمارستان‌ها را می‌گردد.

همزمان با آن کار، با مادر حمید در پشت جبهه، مشغول کمک و فعالیت می‌شود. حمید که اسیر دشمنان می‌شود، زخمی شده و هنگام انتقال با هلیکوپتر، هلیکوپتر سقوط می‌کند و حمید به روی گندمزار نزدیکی روستایی می‌افتد و زنده می‌ماند.

اهالی روستا او را به بیمارستان در ارومیه می‌رسانند. حمید که یک طرف صورتش کاملاً از بین رفته بسیار افسرده شده، دیگر نمی‌خواهد کسی را ببیند. معصومه، دوست نرگس که در ارومیه در همان بیمارستان فعالیت دارد حمید را می‌بیند و می‌شناسد و به نرگس خبر می‌دهد. نرگس که مدت‌هاست دنبال حمید می‌گردد بسیار خوشحال می‌شود و با خانواده‌اش به ارومیه می‌رود تا حمید را ببیند.

وقتی چهره حمید را می‌بیند شوکه می‌شود ولی مهر زنانه‌اش اجازه نمی‌دهد تا او را رها سازد؛ با جان و دل به حمید عطف و نشان می‌دهد و گونه‌هایش را روی صورت می‌گذارد تا عشق معجزه خود را نشان بدهد.

رمان **عشق سالهای جنگ** به خوبی توانسته تا فداکاری و دلسوزی و ایثار زنان دفاع مقدس را به تصویر بکشد و جنبه فیمینستی^(۱) کتاب بر دیگر جوانبش سنگینی می‌کند. این کتاب با ضمیر سوم شخص تالیف یافته است و به صورت ساده و روان است. در فصل اول به خوبی سنت و فرهنگ خانواده کردستانی را نشان می‌دهد.

همچنین در این کتاب زنان بیشترین نقش را برعهده دارند. نرگس اولین شخصیت داستان که با وجود مخالفت خانواده با حمید ازدواج می‌کند و بعد از مفقود الاثر شدن او، همه جا را به دنبالش می‌گردد و از هیچ تلاش و کوششی دست بر نمی‌دارد.